

«Vat prejs?» To kopek!

av
Kåre Rauø

De første gjenstandene til Lenvik Bygdemuseums kulturhistoriske utstillinger er nå smått begynt å komme inn. I noen små artikler skal jeg ta for meg noen av disse bidragene, og prøve å vise hvordan de hver på sitt vis kan gi informasjon om sider ved fortidas kulturforhold. I noen tilfeller blir tingenes tilstedeværelse en bekreftelse på at allmenn kjente kulturforhold også har gjort seg gjeldene i Lenvik, i andre vil de kunne beskrive det spesielle, det som er spesifikt for lenvikværingene. Se nå bare!

Sist sommer var Helge Jakobsen i Lenvika og skulle ta ut masse til bruk i sin nyanlagte hage. Vel vitende om at den beste jorda til slik bruk er feit kulturjord, leita han seg ned mot elva, den som etter sigende skal ha gitt navn til hele kommunen, og satte spaden i dunger av nedrast jord fra gårdshaugen. I parentes skal det bemerkes at samme herr Jakobsen ikke bare er kjent med plantenes behov for god grunn å vokse i. Han har selv sine røtter i jordhaugen, og ofte er han på leiting. Mange museale godsaker er plukket opp av jorda av han Helge, og denne gangen var det altså mynten.

Plutselig låg han bare der! Et lite «klang» i spaden, som en påminnelse om å fokusere blikket til der hvor spaden sist ble stukket, så var kobberstykket der. Plukket opp fra dynga av jord, fiskebein og småfeknokler, kjælt med av en fuktet skjortesnipp i ei skjelvende hånd, gnidd og gnukket. I ei tid med iskald ordkrig lå russemynten der. Et tokopekstykke fra tsarens Russland, slått i byen Ekaterinburg i 1820 av Nicholai Mundt, tatt opp i Lenvika 160 år etter! Ei skjelvende hånd, et undrende smil og så i et gjemmerom i pengeboka med karen. Ikke en fugl som hvasket en i øret, men han Helge sjøl som ringte! Grepa kar.

Så spør man seg naturlig nok om hvordan en russisk mynt, slått i en by 3.000 mil fra ei lita bygd i Troms, har havnet i Lenvik Bygdemuseum. Ingen forhastede slutninger må dras av en seriøst arbeidende historiker, men jeg tror at uten så mange reservasjoner må jeg legge skylda på han Helge og på - pomorene.

Pomorene - havfolket, var fra 1700-tallet moskovitter fra Kvitsjøområdet som drev handel på Nord-Norge. I ei tid med monopolisert handel trengte de seg til allmuens velsignelse Inn på det strengt regulerte nord-norske marked med sine varer. Til borgerleiene kom de med sine lodjer og kasmarer og ulikt mer kjente skipskapteiner gikk de ikke på grunn, men ankret forsiktig opp på havna. Opp kom russemel, gryn, hvetemel, never, tauverk og duk, samt fiskeredskaper og husflidsartikler. Til ganens vederkvegelse og kroppens fordervelse fulgte russbon-bon, russenøtter og russekringle. På beste russenorsk akkordertes det: «Kaufman! kjuft plankka?» Eller: «kjuft fisjka?» «Vat prejs». Var det byttehandel med vare mot vare, ble dette formidlet med: «Vat vara for jur»? Ned gikk skinn, grener, kolonialvarer og rå fisk. «Vat prejs?» To kopek!

Så havner vårt tokopekstykke i en skinnpung hos en lenvikværing, og dessverre må en vel si: så brutalt er livet at både lenvikværingen og mynten havner i jorda. Og mens den ene lever videre i en himmelsk tilværelse, skal den andre få leve blant oss i en prestegård på Bjorelvnes. Ikke ueffent det heller!

Er så det siste ord om pomorene og russemynten med dobbeltørn på aversen sagt? Nei, det er for fristende å fortsette! Det har seg nemlig slik at historia gjentar seg om enn faktorenes orden er litt forandret. Betegnelsen pomor på russiske handelsmenn fra Kvitsjøområdet er relativt ny. Opprinnelig tilhørte den et annet handlende folk. Et folk som seilte fra sør rundt Kola inn i Kvitsjøen på røver og handelsferder, og hvis landområde strakk seg fra Vinjarsund i sør til Malangen i nord. Arabiske kilder fra 1000-tallet forteller om et folk som i nord «alltid driver og farer omkring på havet», og dette folket er Håløygene. I de skriftlige kildene møter vi dem på Bjarmlandsferd fra 890 til 1220, i deres umåtelige appetitt på det som landet er oversvømt av - gråfell. Pomorer og murmaner kalte den samiske befolkning på Kolahalvøya våre feirede håløygske aner. En sik pomor var den kjente Ottar, som enkelte har ville gjort til lenvikværing, en annen var Tore Hund. Han var utvilsomt den første pomor som har gjestet Lenvika! På retur, fra den berømte Bjarmlandsferda som han gjorde sammen med Gunnstein og Karle i 1026, var det nettopp denne gården han så sitt snitt til å avlegge et besøk. Riktignok ufrivillig, men dog.

Har det ikke vært for al det fantes ei trollkjerring i Lenvika som kunne gjemme Gunnstein, har kanskje norgeshistoria sett helt annerledes ut i dag. Sagnet sier at jorda gjemmer en skatt fra dette stormannsbesøket. Ikke i tokopekstykker, men i sølv og gull. Hva som kan komme fram når nye plener skal anlegges i Lenvika, kan en bare gjette på.

Men det var pomorene. Da nordmennene ble trengt ut av skinnmarkedet av den store handelsrepublikken Novgorod, og noen norske bjarmlandsfarere som prøver å sette seg ned i landet vinteren over blir drept, slutter ferdene. En stor straffeekspedisjon med stort hærverk, drap og ran fra norsk side setter sluttstreken for samkvemmet i 1222, og innleder en stor ufredstid i nordområdene. Karelerne finner veien til Lenvika antakelig i 1386 og brenner prestegården, og sannsynligvis også kirka der.

Men da de kommer igjen på slutten av 1700-tallet som handelsmenn, har de fått betegnelsen pomorer. Slik gjentar historia seg om enn i en annen rekkefølge gang på gang, både når det gjelder pomorenes historie og vår egen. Mynten fra Lenvika ble katalysator for denne trådtrekkinga, og jeg skal straks gi meg. Det begynner å bil sent på kveld i ei førjulstid. La meg bare si til slutt: Velkommen med dine ting til Bygdemuseet. La oss få bruke de til å danne oss et nett av tråder slik at det veves et mønster. Et mønster hvor det står skrevet noe om deg og meg.